

HOOFSTUK TWEE

'N LITERATUURVERKENNING VAN DIE STUDIEGEBIED VAN BINDING

*“There is nothing so practical as a good theory, and,
of course, nothing so handicapping as a poor one.”*

Kurt Lewin (in Bowlby, 1988:37)

2.1 INLEIDING

Met die uitsondering van waarskynlik 'n baie klein groepie sosiaalwetenskaplikes sal kundiges breedweg akkoord gaan dat geen behoorlike navorsing moontlik is as dit nie minstens deels op reeds bestaande literatuur gegrond is nie (Creswell, 2003:30). Veral die kwantitatiewe navorsingsbenadering veronderstel 'n literatuurverkenning om die navorsingsontwerp, die uitvoering van die ondersoek en die interpretasie van die verkreeë data te rig (Creswell, 2003:31-32). Creswell (2003:29-33) onderskei die volgende funksies van 'n literatuurstudie:

- Dit verskaf 'n aanduiding dat die navorser bestaande en relevante literatuur bemeester het.
- Dit help met die bepaling van die ooreenkomste en verskille tussen bestaande navorsing en dié van die nuwe navorsing.
- Dit verskaf 'n basis waarvolgens die bydrae van die nuwe ondersoek tot bestaande kennis bepaal kan word.
- Dit verskaf die grondslag van 'n konseptuele raamwerk vir 'n beplande ondersoek.

Dit is dan ook in die onderhawige studie noodsaaklik dat bestaande sosiaalwetenskaplike werk oor kern abstrakte sosiaalwetenskaplike konsepte en/of empiriese navorsingsbevindings oor

binding nagegaan sal word met die oog op die ontwikkeling van die beoogde program. In hierdie hoofstuk word werke en bydraes oor binding deur plaaslike en buitelandse kundiges bespreek. Die literatuur verwys na vier hoofstroombenaderings, naamlik die psigoanalitiese, behavioristiese en kognitiewe benaderings, en bindingsteorie. Die geskiedenis van die bindingstudieveld word egter eers kortliks uiteengesit.

2.2 HISTORIESE OORSIG

Die bindingsbehoefte van babas en kinders is tot ongeveer die 1950's oor die hoof gesien (Levy & Orlans, 1998:13). Pleegkinders is byvoorbeeld verhoed om met pleegouers te bind deur hulle elke ses maande na nuwe pleegouers te verskuif. Ouers is ook verbied om kinders in hospitale te besoek uit vrees dat kieme versprei sal word. (Vergelyk Kobak, 1999:22; Goldberg, 2000:4.) Voornemende aanneemouers is ontmoedig om kinders te gou aan te neem aangesien dit “beter” was om te wag en kyk of die kind dalk gebreke het. (Vergelyk Grossmann, 2000:9; Karen, 1994:16.)

Loretta Bender (Karen, 1994:16; Levy & Orlans, 1998:14) het waargeneem dat pleegkinders “emosieloos” voorkom en dié verskynsel verder nagevors en bevind dat hierdie kinders “psigopatiese persoonlikhede” ontwikkel as gevolg van emosionele verwaarlosing in hul vormingsjare. David Levy (in Karen, 1994:11) het *moederlik gedepriweerde* kinders bestudeer en bevind dat hulle gedrags- en emosionele probleme ondervind. (Vergelyk Holmes, 2000:29; Levy & Orlans, 1998:14.) Ainsworth (in Karen, 1994:126) definieer die konsep “moederlike deprivasie” soos volg: (1) Die moeder se versorging is afwesig; (2) die moeder se versorging is ontoereikend; en (3) die moeder se versorging is beëindig of die kind is herhaaldelik aan verskillende primêre versorgers blootgestel.

Harold Skeels (in Goldberg, 2000:4) en René Spitz (in Karen, 1994:21-24) het moederlik gedepriweerde kinders in inrigtings (kinderhuise en hospitale) bestudeer en emosionele, kognitiewe en fisiese agteruitgang by hierdie kinders waargeneem. Op grond van sy

waarnemings het Spitz die film “*Grief: A Peril in Infancy*” vervaardig wat deur duisende professionele persone besigtig is (Karen, 1994:22-23).¹

Spitz se film het so ’n groot emosionele impak op professionele persone gehad dat een na afloop van die film met trane in sy oë aan Spitz gevra het: “How could you do this to us?” Sommige professionele persone het egter nie met Spitz se film saamgestem nie. Hulle het vir lank oor Spitz se gevolgtrekkings oor die kind se emosionele response op langdurige skeiding van die moederlike figuur gedebatteer (Karen, 1994:24).

In teenstelling tot Spitz wat op die emosionele agteruitgang van moederlik gedepriveerde kinders gefokus het, het John Watson gefokus op kinders se waarneembare gedrag wanneer hulle met liefde en aandag “bederf” word (Karen, 1994:3). Watson postuleer dat moeders se sensitiewe reaksie op kinders se behoeftes potensieel “gevaarlik” vir die vorming van kinders se karakters is omdat dit afhanklikheid kweek. Hy was dus gekant daarteen dat babas opgetel word wanneer hulle huil, of gevoed word wanneer hulle honger is. Hy het aan ’n streng roetine en gekontroleerde voedingstye met min fisiese kontak geglo. John Watson (in Karen, 1994:3) was die volgende mening toegedaan in die boek *Psychological care of infant and child* (1928):

¹ Dis ’n swart-en-wit film en bestaan uit titelkaarte wat die agteruitgang van ’n gedepriveerde kind reflekteer. Die film begin met ’n klein swart baba genaamd “Jane” wat in ’n ongeïdentifiseerde inrigting gelaat word. Die moeder is weens omstandighede gedwing om haar baba vir drie maande in die inrigting te laat. Jane is aanvanklik ’n gelukkige, glimlaggende baba wat positief reageer wanneer volwassenes met haar speel. Die film fokus dan op Jane een week later. Dit is moeilik om te glo dat dit dieselfde kind is. Sy lyk depressief – haar oë bly soekend, sy reageer nie op enige toenadering nie, behalwe om te frons en te huil. ’n Vriendelike manlike figuur (Spitz self) probeer om haar te troos maar sy reageer nie op sy vertroosting nie. Sy skop en huil bitterlik. ’n Titelkaart verduidelik dat Jane se trane en die hartseer uitdrukking op haar gesig die hele drie maande geduur het terwyl die moeder weg was. Hierna fokus die film op verskeie sorgelyke kinders wat dieselfde kenmerkende emosionele response toon. Karen (1994:22) meld die volgende in die verband: “Looking at this child, we feel we are experiencing sadness at its ultimate depth, the most profound grief imaginable.”

Treat them as though they were young adults. Dress them, bathe them with care and circumspection. Let your behavior always be objective and kindly firm. Never hug and kiss them, never let them sit on your lap. If you must, kiss them once on the forehead when they say goodnight. Shake hands with them in the morning. Give them a pat on the head if they made an extraordinary good job of a difficult task.

Gelukkig het daar 'n nuwe, meer kindvriendelike benadering onder geesteswetenskaplikes in die 1900s posgevat, waarvan John Bowlby die pionier was (Levy & Orlans, 1998:13). Bowlby word beskou as die grondlegger van die bindingsteorie. Hy was die eerste persoon wat die konsep “binding” met betrekking tot die moeder-kindverhouding gebruik het (Ainsworth, 1969:971). As gevolg van Bowlby se belangrike bydrae word sy werk, dié van sy kollega Ainsworth en belangrike kruiskulturele studies waarin laasgenoemde se werk nagevolg is, vervolgens bespreek.

2.2.1 Agtergrond oor John Bowlby

Edward John Mastyn Bowlby (1907-1990) was 'n Britse psigiater en sielkundige. (Vergelyk Peters, 1999:102; Levy & Orlans, 1998:13; Cassidy, 1999:3.) Sy vader was 'n baron en mediese dokter van die koning. Bowlby het opleiding aan die Universiteit van Cambridge ontvang (Cassidy, 1999:3). Hy het terselfdertyd opleiding in psigoanalise ontvang en volgens die gebruik van daardie tyd homself ook aan psigoanalise onderwerp. Sy mentor was Joan Riviere. Bowlby het nie goed met sy mentor oor die weg gekom nie omdat hy nie altyd met die beginsels van psigoanalise saamgestem het nie. (Vergelyk Bretherton, 2000:64; Goldberg, 2000:5; Karen, 1994:32.)

Bowlby se eerste artikel, “Forty-Four Juvenile Thieves: Their Characters and Home-Life”, is in 1944 in die *International Journal of Psycho-Analysis* gepubliseer. Dit was die eerste artikel oor binding wat met statistieke toegelig is. Die artikel was op Bowlby se waarneming van 44

jeugmisdadigers en hul behoefte aan 'n betroubare moederfiguur in hul vroeë kinderjare gebaseer. (Vergelyk Cassidy, 1999:3; Senior, 2002:248; Schuengel & Van Ijzendoorn, 2001:239; Bretherton, 2000:47; Goldberg, 2000:5; Kobak, 1999:23; Karen, 1994:59.)

Bowlby (in Bretherton, 2000:54-56) se eerste formele stellings oor die bindingsteorie is in 1958, 1959 en 1960 aan die British Psychoanalytic Society in Londen voorgelê. Dit titels van dié manuskripte was soos volg:

- “The Nature of the Child’s Tie to His Mother” (1958);
- “Separation Anxiety” (1959); en
- “Grief and Mourning in Infancy and Childhood” (1960).

Die manuskripte is baie gekritiseer en dikwels totaal verwerp. Bowlby het lid van die British Psychoanalytic Society gebly maar hulle nooit weer as forum gebruik om sy teorie te bespreek nie (Bretherton, 2000:56). Vandag word Bowlby se teorie deur meer as 2 000 navorsingstudies gerugsteun (Cassidy & Shaver, 1999:x).

James Robertson was 'n maatskaplike werker wat navorsing vir Bowlby gedoen het. Hy het kinders se reaksies op langdurige skeiding van die moeder verfilm. (Vergelyk Holmes, 2000:25; Bretherton, 2000:50; Kobak, 1999:24; Peters, 1999:102; Senior, 2002:248.) Vanuit hierdie navorsing het Bowlby en Robertson die volgende fases van die rouproses wat volg op langdurige skeiding van die moeder geïdentifiseer:

- Fase een: Protes of vrees, verwardheid, hartseer en 'n angstige soeke na die moeder.
- Fase twee: Wanhoop of depressie en 'n gebrek aan belangstelling in die omgewing en voedsel.
- Fase drie: Losmaking of ongeërgdheid, gebrek aan emosionele kontakmaking as die moeder na 'n lang tydperk gesien word, en “emosieloosheid” as sy vertrek.

Bowlby het gepostuleer dat bogenoemde rouproses by babas, kinders en volwassenes voorkom wanneer binding plaasgevind het en die bindingsfiguur nie voortdurend beskikbaar is nie (Bretherton, 2000:55).

Elizabeth Kübler-Ross het in 1970 vermeld dat Bowlby en Robertson se navorsing haar baie gehelp het om die stadiums van die rouproses by persone wat terminaal siek is te identifiseer,

naamlik ontkenning, woede, onderhandeling (“bargaining”), depressie en aanvaarding (Bretherton, 2000:56-57). Bowlby en Kubler-Ross se waarnemings van die rouproses stem dus in breë trekke ooreen.

In 1950 het Bowlby vir Mary Ainsworth as navorser aangestel – tot groot voordeel van die bindingsteorie.

2.2.2 Die bydrae van Mary Ainsworth

Mary Dinsworth Salter Ainsworth (1913-1999) was ’n Kanadese sielkundige wat haar doktorsale proefskrif op die teorie van William Blatz se sekuriteitsteorie gebaseer het. Volgens die teorie is die kind se gevoel van sekuriteit in die ouer-kindverhouding baie belangrik. (Vergelyk Karen, 1994:131-132; Goldberg, 2000:6; Bretherton, 2000:50; Levy & Orlans, 1998:15.)

Ten einde onakkurate aannames oor die moeder-kindbindingsproses te vermy, het Ainsworth volgens Goldberg (2000:7) kruiskulturele navorsing in Uganda en Baltimore (VSA) gedoen. (Vergelyk Karen, 1994:134; Levy & Orlans, 1998:15-16.) Ainsworth, Blehar, Waters en Wall (1978:36-39) het ’n gestandaardiseerde meetinstrument genaamd die “*Strange Situation*” vir laasgenoemde studie ontwikkel om die moeder en kind onder laboratoriumtoestande aan twee skeidings en twee herenigings bloot te stel. Vanuit hierdie navorsing het Ainsworth, *et al.* (1978:310-320) drie duidelike bindingspatrone by moeders en babas van 12 maande geïdentifiseer, naamlik geborge bindings (hegte, gesonde bindings), vermydende bindings (die kind vermy interaksie met die moeder), en weerstandige bindings (die kind tree ambivalent op en skei moeilik van die moeder). (Vergelyk Goldberg, 2000:7; Bretherton, 2000:64; Cassidy, 1999:4; Vance & Pumariega, 2001:388; Main, 2000:413; Solomon & George, 1999:290-291; Senior, 2002:252-253; Whitten, 1994:30; Karen, 1994:151.)

Die assessering van bindingspatrone volgens die Strange Situation-prosedure is beperk tot kinders van 12 tot 18 maande en is nie geskik vir die assessering van bindingspatrone by ouer kinders nie (Goldberg, 2000:27). Ander sielkundige meetinstrumente genaamd die “*Bindings Q-Sort*” en die “*Pederson-Moran Home Assessment*” (Goldberg, 2000:27-32) is later ontwikkel om bindingsgedrag by ouer kinders waar te neem.

Die Marschak Interaksionele Metode (MIM) is in 1958 deur 'n sielkundige (Marianne Marschak) ontwikkel vir die waarneming van ouers en kinders se verhouding, insluitend hul bindingsgedrag. Die MIM is later deur haar dogter Anne Jernberg aangepas vir gebruik deur maatskaplike werkers en sielkundiges. (Vergelyk Jernberg & Booth, 1999:69; Lindaman, Booth & Chambers, 2000:371; Whitten, 1994:43.) 'n Eensydige benutting van slegs een tegniek (soos die MIM) tydens die assessering van ouers en kinders se bindingsgedrag word egter nie aanbeveel nie (Lindaman, *et al.*, 2000:394). Levy en Orlans (1998:82) maak byvoorbeeld van die volgende databronne gebruik, wat ook deur maatskaplike werkers benut kan word:

- Onderhoudvoering met ouers;
- Onderhoudvoering met kinders;
- Tuisbesoeke; en
- Psigodiagnostiese data soos assesserings deur professionele persone soos sielkundiges, psigiaters, arbeidsterapeute, onderwysers en predikante.

2.2.3 Bevestiging van Ainsworth se navorsing

Ainsworth se navorsing oor binding het verskeie soortgelyke navorsingsondersoeke tot gevolg gehad, naamlik oor die verband tussen binding en objekpermanensie; binding en spel; binding en portuurgroepverhoudings; vader-kindbinding; binding en dagsorg; en binding by dowe kinders. (Vergelyk Bretherton, 2000:64-65.) Die Universiteit van Minnesota het Ainsworth, *et al.* (1978:310-320) se studie in 'n longitudinale studie van 20 jaar met 'n hoërisikopopulasie (gedepriiveerde moeders) opgevolg en die bestaan van bindingspatrone bevestig. (Vergelyk Bretherton, 2000:65; Karen, 1994:166-169; Weinfeld, Sroufe, Egeland & Carlson, 1999:76-77.) Die Amerikaanse National Institute of Child Health and Human Development (NICHD) (2001:847-862) het ook Ainsworth se navorsing in 'n longitudinale studie met 1 367 proefpersone opgevolg en haar belangrike bydrae tot die identifisering van moeders en kinders se bindingsgedrag bevestig. Al die voorafgaande studies het bevestig dat die sensitiewe moeder wat in aanvoeling is met haar kind se behoeftes en op 'n konsekwente wyse daarop reageer beter met haar kind bind as die moeder wat nie met sensitiwiteit en konsekwentheid op haar kind se behoeftes reageer nie (Belsky, 1999:249).

2.2.4 Kruiskulturele studies

Ainsworth se navorsing is verder op internasionale vlak herhaal. Van Ijzendoorn en Kroonenberg (1988:147-156) het in 1988 'n soortgelyke studie gedoen. Data is vanuit agt lande ingesamel, naamlik Duitsland, Brittanje, Nederland, Swede, Israel, Japan, China en die VSA. Altesaam 1 990 navorsingsondersoeke is geïdentifiseer. In al hierdie studies is Ainsworth se navorsing bevestig en kruiskulturele verskille uitgewys.

Samevattend kan daar gekonstateer word dat Bowlby en Ainsworth elke aspek van die moeder-kindbindingsproses probeer evalueer het ten einde te bepaal wanneer binding plaasvind en of dit werklik van belang vir die mens se ontwikkeling is. Daaropvolgende navorsing het bevind dat binding in die eerste jaar plaasvind en dat die aard en kwaliteit van die baba en moeder se binding reeds op 12 maande geïdentifiseer kan word.

Vervolgens word die belangrikste teoretiese benaderings tot binding toegelig.

2.3 TEORETIESE BENADERINGS

Geesteswetenskaplikes maak van verskeie persoonlikheidsontwikkelingsteorieë gebruik om die vele fasette van die fenomeen “binding” te verstaan. 'n Persoonlikheidsontwikkelingsteorie is 'n denkraamwerk wat gebruik word om die invloed van 'n bepaalde fenomeen op persoonlikheidsontwikkeling te verklaar (Meyer & Van Ede, 1998:43-44). Die aandag word eerstens by die psigoanalitiese benadering bepaal.²

2.3.1 Die klassieke psigoanalitiese benadering

Die grondlegger van die psigoanalitiese benadering was Freud (Meyer & Van Ede, 1998:45). Freud is in Oostenryk gebore en het sy teorie in die vroeë 1900's ontwikkel (Hook & Watts, 2002:57-58). Volgens Watts (2002a:50-55) is Freud se teorie op die volgende aannames gebaseer:

- Ervarings in die kinderjare het langtermyngevolge op die persoon se gedrag.

² *Ter wille van eenvoud word daar hierna deurgaans na die maternale ouer en manlike kind verwys. Sluit egter daaronder ook die paternale ouer en vroulike kind in..*

- Psigoseksuele ontwikkelingstake moet in elke fase voltooi word sodat die mens psigies normaal kan ontwikkel. Hierdie take behels die volgende: skeiding van die moeder se bors (orale fase), bemeestering van die uitskeidingsorgane (anale fase), hantering van die bewuswording van geslagsorgane (falliese fase), hantering van onderdrukte emosies (latente fase), en hantering van seksuele drange (genitale fase).
- Die persoon se gedrag word deur interaksie tussen die id (onbewuste), die ego (bewuste) en die superego (samelewingsreëls vir korrekte gedrag) bepaal. Die interaksie hou verband met dit wat die persoon dadelik wil hê (die id), wat die samelewing verbied (die superego) en 'n keuse tussen hierdie twee pole (die ego). (Vergelyk Vance & Pumariega, 2001:384; Eagle, 2000:141; Stern, 2000:238.) Daar is dus voortdurend interaksie (of konflik) tussen die id, ego en superego. (Vergelyk Fonagy, 1999:597; Meyer & Van Ede, 1998:45; Hook & Watts, 2002:60.)

Volgens Fonagy (1999:596) behels Freud se teorie met verwysing na die moeder-kindverhouding die volgende:

Die mens se eerste ontwikkelingsfase hou met orale stimulasie of stimulasie van die mond verband. Bevrediging van die baba se honger is dus baie belangrik. Die baba is “afhanklik” van die moeder om sy libido-energie, wat by sy erogene sone (sy mond) manifesteer, te verlig. Vanuit die bevrediging van dié eerste drang ontstaan 'n emosionele verhouding met die moeder. Die konsep “afhanklikheid” is gebruik om die moeder-kindverhouding te beskryf omdat daar gereken is dat die kind uiteindelik daaraan gewoond raak om op die moeder te steun vir die bevrediging van sy drange. Indien die kind te gou gespeen word of van die moeder se bors ontnem word, kan fiksasie op die orale fase voorkom. Dit behels dat die kind later oraal gebaseerde drange kan openbaar soos duimsuig, naelbyt, vetsug en rook. (Vergelyk Hook & Watts, 2002:62-68; Eagle, 2000:145; Adam, Keller & West, 2000:311; Stern, 2000:235; Fonagy, 1999:596-600.)

2.3.1.1 *Evaluering van die klassieke psigoanalitiese benadering*

- Bowlby se grootste kritiek teen die psigoanalitiese benadering was dat Freud aannames oor kinders se gedrag op grond van volwassenes se herinneringe aan hulle

kinderjare gemaak het. (Vergelyk Meyer & Van Ede, 1998:50; Holmes, 2000:27; Hook & Watts, 2002:86.) Volgens Karen (1994:170) het Freud nooit die moeder-kindinteraksie self empiries waargeneem nie.

- Na deeglike navorsing oor die onderwerp het Bowlby bevind dat voedsel nie van deurslaggewende belang in binding is nie (Bowlby, 1988:25-26; Karen, 1994:93). Bowlby (in Karen, 1994:93) het waargeneem dat sommige moeders wat borsvoed nie met hul kinders bind nie terwyl sommige moeders wat bottelvoed wel 'n goeie binding met hul kinders het. Harlow (in Suomi, 1999:182-183) se navorsing met resusape het hierdie aanname bevestig. Harlow het naamlik bevind dat binding verband hou met die kontak en gemak wat 'n sagte moederfiguur bied en dat voedsel nie van belang is nie (Grossmann, 2000:88).
- Verskeie skrywers (vergelyk Meyer & Van Ede, 1998:50; Hook & Watts, 2002:86) is van mening dat Freud se teorie eensydig op psigoseksuele ontwikkeling fokus en deur die seksuele taboes van sy tydsges ontlok is.

Vanuit Freud se klassieke psigoanalitiese benadering het verskeie ander psigoanalitiese verklarings vir die moeder-kindbindingsproses ontwikkel (Fonagy, 1999:595-620). Die volgende teorieë sal vervolgens bespreek word:

- Erik Erikson se teorie van egosielkunde;
- Anna Freud se ontwikkelingsteorie;
- Margaret Mahler se teorie van simbiose en individualisering;
- Melanie Klein se objekverhoudingsteorie;
- Donald Winnicott se teorie van die vals en ware self; en
- Daniel Stern se teorie oor aanvoelingshandelinge.

2.3.1.2 Die teorie van Erik Erikson

Volgens Bretherton (2000:54) het Erik Erikson Bowlby se lesings vanaf 1953 tot 1956 bygewoon en in breë trekke met hom saamgestem. (Vergelyk Fonagy, 1999:599-600.) Erikson het 'n teorie oor die ontwikkeling van 'n eie identiteit of egodrang (rasionele aspekte) ontwikkel

(Meyer & Van Ede, 1998:51). Met betrekking tot die moeder-kindverhouding het hy op die volgende gefokus:

- Tydens die eerste fase van ontwikkeling (geboorte tot 1 jaar) moet die ego 'n sinergisme tussen twee pole bereik, naamlik basiese vertrouwe teenoor basiese wantroue in die moeder. Hierdie ontwikkelingstaak vorm die basis van die moeder-kindverhouding. (Vergelyk Hook, 2002:267-268; Meyer & Van Ede, 1998:52; Stern, 2000:19-20; Karen, 1994:170.) As die moeder konsekwent op die baba se behoeftes reageer ontwikkel hy 'n *basiese vertrouwe* in haar. Volgens Fonagy (1999:599) definieer Erikson die konsep "basiese vertrouwe" as die vermoë "to receive and accept what is given". As die moeder nie konsekwent reageer nie ontwikkel die baba *basiese wantroue* in haar. (Vergelyk Fonagy, 1999:600; Hook, 2002:283; Holmes, 2000:52; Karen, 1994:38.)
- In die tweede fase (1 tot 3 jaar) moet die kind 'n sinergisme tussen *twyfel* en *wilskrag* bereik. Kinders moet leer om meer selfstandig te funksioneer soos om self te eet en hulself aan te trek. Wanneer die kind nie selfstandigheid aanleer nie, ontwikkel hy 'n gevoel van skaamte en twyfel in sy eie vermoëns. Ouers is die primêre sosialisering-agente wat die kind hiermee moet help (Hook, 2002:271-273).
- Die derde psigososiale ontwikkelingsfase strek vanaf 3 tot 6 jaar. Tydens hierdie fase moet die kind 'n ontwikkelingstaak voltooi wat verband hou met die bereiking van 'n sinergisme tussen *skuldgevoelens* en *doelgerigte gedrag*. Kinders in hierdie fase wil soms verantwoordelikheid vir aspekte aanvaar wat hulle vermoëns oorskry. Hulle stel ook soms doelstellings wat teenstrydig is met hul ouers se doelstellings. Die primêre sosialiseringstaak van die ouer is dus om die kind te leer om inisiatief te neem terwyl hulle ander se regte, voorregte en behoeftes in ag neem (Hook, 2002:271-277).
- Die vierde psigososiale ontwikkelingstaak moet tussen 6 en 12 jaar bemeester word. Dit behels dat die kind 'n sinergisme tussen *arbeidsaamheid* en *minderwaardigheid* moet bereik ten einde 'n gevoel van bekwaamheid te kan ontwikkel. Kinders in hierdie fase begin gewoonlik met formele skoolopleiding en moet leer om by portuurgroeplede en hul nuwe akademiese rol aan te pas. In die fase moet die

middelkinderjarige kind dus leer om pligsgetrou en met selfvertroue te funksioneer (Hook, 2002:277-279).

- Die vyfde fase strek vanaf ongeveer 12 tot 20 jaar. Tydens hierdie fase moet die persoon 'n sinergisme tussen verwarring en betroubaarheid bereik. Die adolescent moet leer om 'n eie *identiteit* te vestig deur vir homself uit te maak wie hy is (Hook, 2002:279-284).
- Tydens die sesde fase moet die jong volwassene (20-40 jaar) 'n ontwikkelingstaak voltooi wat met *intimiteit* teenoor *isolasie* verband hou (Hook, 2002:284-287). (Hierdie aspek is nie op hierdie navorsing van toepassing nie).
- Die sewende fase (40-65 jaar) hou verband met die oplossing van 'n psigososiale krisis wat met *generatieweit* of *stagnasie* verband hou. Volwassenes raak byvoorbeeld produktief betrokke by hulle werk en kinderopvoeding. Persone wat nie hierdie verantwoordelikhede wil aanvaar nie, kan stagneer in hul ontwikkelingsproses of selfgesentreerd raak (Hook, 2002:287-288). Hierdie aspek is op die pleegmoeders in hierdie navorsing van toepassing.
- Tydens die laaste fase dink die bejaarde oor sy lewe na en besin of sy lewe sinvol was en/of daar onvervulde wense en doelstellings is (Hook, 2002:288).

Die bindingsteorie en egosielkunde verskil soos volg: Erikson het op die ontwikkeling van die *ego* gefokus terwyl Bowlby op *binding* gefokus het. Egokwaliteite hou met die mens se besluitnemingsprosesse verband terwyl binding met die kind se gevoel van sekuriteit binne die ouer-kindverhouding verband hou. Egosielkunde verleen verder voorkeur aan *individuele* egokwaliteite wat kontrasterend is met die bindingsteorie se fokus op *interpersoonlike* verhoudings. Bowlby en Erikson het egter saamgestem oor die ontwikkeling van basiese vertroue of wantroue in die babafase (Fonagy, 1999:600). Die teorie van Anna Freud sal vervolgens bespreek word.

2.3.1.3 Die teorie van Anna Freud

Anna Freud was die dogter van Sigmund Freud (Holmes, 2000:23). Sy het hoofsaaklik met kinders gewerk. (Vergelyk Watts, 2002a:47; Karen, 1994:41.) Sy het gepostuleer dat emosionele probleme by die kind veroorsaak word deur emosies (“bagasie”) wat gefikseerd is in ’n vorige ontwikkelingsfase waar die kind sy ontwikkelingstaak (byvoorbeeld skeiding van die moeder se bors) net gedeeltelik afgehandel het. (Vergelyk Stern, 2000:255; Fonagy, 1999:601.)

’n Diskrepanse in die kind se psige ontstaan wanneer die id op emosionele aspekte in ’n vorige ontwikkelingsfase fikseer en die ego terselfdertyd met besluitnemings in die huidige ontwikkelingsfase gekonfronteer word (Goldstein, Solnit, Goldstein & Freud, 1996:255). Die gevolg van dié diskrepanse is regressie, soos wanneer ’n middelkinderjarige kind duimsuig. Die rede waarom regressie voorkom en kinders se ontwikkelingstake nie voltooi word nie hou met ontoereikende omgewingsinvloede verband. ’n Middelkinderjarige kind kan byvoorbeeld duimsuig omdat sy moeder hom te vroeg gespeen het. (Vergelyk Fonagy, Steele, Steele, Leigh, Kennedy, Mattoon & Target, 2000:248; Goldstein, *et al.*, 1996:245, 253.)

Bowlby (1973:411) het met Anna Freud saamgestem dat individuele verskille met onverwerkte emosies verband hou. Hy stel dit soos volg: “A theoretical system more recently outlined by Anna Freud (1965), although more elaborate than Abraham’s, none the less retains the same essential features: individual differences are still measured in terms of the degrees of progression, fixation, and regression that are thought to be shown.”

Anna Freud het egter by haar vader se mening volstaan, naamlik dat ’n baba primêr in die moeder belangstel om die drange van sy erogene-sone (mond) te bevredig en dat verhoudingsaspekte van sekondêre belang vir die baba is (Eagle, 2000:141; Karen, 1994:106). Dus het sy bly glo dat aspekte soos borsvoeding en voedsel van primêre belang in die vestiging van ’n moeder-kindverhouding is.

Bowlby het nie met Anna Freud se standpunte oor voedsel saamgestem nie (Holmes, 2000:56). Hy het gepostuleer dat die baba ’n sosiale wese is wat ’n verhouding met die moeder verlang en dat voedsel van sekondêre belang in die vorming van ’n binding is. Bowlby het derhalwe aanbeveel dat daar tydens intervensie op die interaksie tussen eksterne invloede (soos die moeder se versorging) asook interne invloede (soos die baba se behoefte aan nabyheid) gefokus moet word (Fonagy, *et al.*, 2000:233). Anna Freud (in Eagle, 2000:132) het nie hiermee saamgestem nie en gepostuleer dat daar net op interne faktore gefokus moet word. Volgens Eagle (2000:132)

het sy dit soos volg gestel: “We do not deal with the happenings in the external world as such but with their repercussions in the mind, i.e., with the form in which they are registered by the child.” Dus wou sy nie die rol van eksterne invloede in ag neem nie.

2.3.1.4 Die teorie van Margaret Mahler

Volgens Hughes (1997:15) het Mahler ’n teorie van simbiose (eenheid) en differensiasie ontwikkel. Levy en Orlans (1998:23) definieer die konsep “differensiasie” soos volg: “... to develop emotional separateness and to think, feel, and behave as an individual”. Die doel van Mahler se teorie was om te verduidelik watter faktore binne die moeder-kindbinding bydra tot die ontwikkeling van ’n eie identiteit. Mahler vertrek vanuit die standpunt dat die moeder en baba aanvanklik in ’n natuurlike simbiotiese of interafhanklike verhouding is wat binding bevorder. Met die ontwikkeling van differensiasie vind onderskeiding van die moeder plaas. Hoe laer die vlak van differensiasie hoe minder ontwikkel die kind ’n eie identiteit. ’n Swak gedifferensieerde persoon het feitlik geen vermoë om outonoom te funksioneer nie. ’n Emosioneel volwasse persoon kan homself onderskei van sy bindingsfiguur terwyl hy emosioneel in kontak met die bindingsfiguur bly. (Vergelyk Fonagy, 1999:603-604; Levy & Orlans, 1998:23-24.)

Mahler meen die moeder en pasgebore baba is in ’n staat van “eenheid” of simbiose (Schorre, 1994:23). Hulle is dus binne dieselfde grens of “ineengesmelt”. Die baba is aanvanklik narsisties en kan nie onderskei tussen “ek” en “nie-ek” nie (Wallant, 1995:44-45). Vanuit hierdie simbiotiese staat ontwikkel die baba na ’n staat van individualisering waar hy bewus word van sy unieke eienskappe en onafhanklik wil funksioneer (Stern, 2000:19.)

Die simbiotiese individualiseringsproses bestaan uit vier fases, naamlik:

- “Hatching” (4–5 maande oud): Die baba begin homself onderskei van sy moeder. Hy is soms bewus van haar afwesigheid (Wallant, 1995:45).
- “Practising” (begin op 9-17 maande): Mahler beskou hierdie fase as die belangrikste in persoonlikheidsontwikkeling. Hierdie fase word gekenmerk deur die baba se vermoë om te loop en na die moeder te gaan vir emosionele ondersteuning. (Vergelyk Greenspan, 1999:134; Stern, 2000:21; Wallant, 1995:46; Hughes, 1997:19.)

- “Rapprochement” (15–18 tot 24 maande): Die baba het ’n beter besef dat die moeder ’n aparte individu met haar eie behoeftes en wense is (Karen, 1994:185). Hy besef dat hy nie sonder die moeder kan oorleef nie en skeidingsangs kom voor. As die moeder te veel outonomieit aanmoedig kan die baba verwerping beleef en as sy te min outonomieit aanmoedig kan die baba afhanklikeidsgedrag ontwikkel (Wallant, 1995:47).

- “Consolidation of individuality and the beginning of emotional object constancy” (begin ongeveer op 3 jaar): Die kind onderskei homself toenemend van sy moeder as sy onafhanklikeid binne ’n emosioneel ondersteunende verhouding aanmoedig. Die kind ontwikkel in so ’n geval ’n positiewe interne verwysingsraamwerk van homself en sy moeder (Wallant, 1995:47).

Volgens Fonagy (1999:603) het Bowlby nie met Mahler se konsep van narsisme saamgestem nie. Navorsing deur MacFarlane (Levy & Orlans, 1998:33) verduidelik die voorafgaande. Genoemde navorser het bevind dat pasgebore babas hulle moeder se reuk en bors bo die van ’n ander persoon uitken en verkies. DeCasper en Fifer (Levy & Orlans, 1998:33) het verder bevind dat pasgebore babas hulle moeder se stem herken en reeds in die uterus daaraan gewoond raak. Babas soek dus aktief na ’n verhouding met die moeder en is nie narsisties nie.

2.3.1.5 Die teorie van Melanie Klein

Volgens Bretherton (2000:23) het Bowlby onder supervisie by Melanie Klein gewerk. Klein se “objekverhoudingsteorie” het vanuit haar werk met kinders en veral spelteapie ontwikkel. (Vergelyk Karen, 1994:38; Stern, 2000:26; Watts, 2002b:92.) Klein het aanvaar dat ’n persoon se psige uit drie basiese aangebore drange (id, ego en superego) bestaan. In die eerste drie maande is die ego nog nie ontwikkel nie en die baba beoordeel elke liggaamsensasie in terme van “aangenaam” of “onaangenaam”. (Vergelyk Stern, 2000:254; Fonagy, *et al.*, 2000:259; Fonagy, 1999:605.) Die moeder se bors word met ’n aangename sensasie geassosieer as dit voedsel voorsien en onaangenaam as dit nie voedsel voorsien nie. (Vergelyk Stern, 2002:245; Karen, 1994:41.)

Volgens Klein belê die libido aanvanklik in “objekte” (soos die moeder se bors) wat buite die self geleë is (Watts, 2002b:93). Die moeder se bors is dus belangrik en instrumenteel in binding omdat dit die eerste “objek” is wat met ’n aangename ervaring (voedsel) geassosieer word.

Klein (Bretherton, 2000:47) het verder gepostuleer dat kinders se emosionele probleme deur fantasering veroorsaak word. (Vergelyk Stern, 2002:8; Karen, 1994:293.) Deur fantasering maak die kind sin van sy innerlike konflikte (Karen, 1994:105). Na Klein se mening veroorsaak hierdie fantasieë (en nie werklike gebeure nie) emosionele probleme wat die kind tydens speltherapie uitleef en in sy psige integreer. (Vergelyk Jernberg & Booth, 1999:35.)

Bowlby het gekonstateer dat kinders se emosionele probleme deur werklike ervarings bepaal word (Bretherton, 2000:47). Hy het saam met twee maatskaplike werkers tuisbesoeke gedoen en waargeneem dat talle kinders met emosionele probleme in problematiese gesinsomstandighede grootword. Bowlby het derhalwe gepostuleer dat die kind se bindingsprobleme in terme van sy verhouding met sy primêre versorger/s hanteer moet word. Klein het nie hiermee saamgestem nie en Bowlby by een geleentheid verbied om met die moeder van ’n driejarige seun oor die seun se probleme te kommunikeer (Bretherton, 2000:47). Bretherton (2000:47) meld die volgende in die verband: “These ... reveal Bowlby’s early theoretical and clinical interest in the intergenerational transmission of attachment relations and in the possibility of helping children by helping parents.”

2.3.1.6 Die teorie van Donald Winnicott

Donald Winnicott se “selfobjekteorie” het die fokus van die intrapsigiese na die interpsigiese dimensie verskuif (Watts, 2002c:108). Volgens Winnicott (Jernberg & Booth, 1999:42) begin die baba sy lewe as ’n ongeïntegreerde ontvanger van ervarings. Hy leer homself deur die kwaliteit van die moeder se versorging ken. Deur haar integreer hy positiewe of negatiewe persepsies van homself. As die moeder met sensitiwiteit op die baba (of kind) se behoeftes reageer, ontwikkel sy “ware self” op ’n geïntegreerde wyse. (Vergelyk Fosha, 2000:60; Goldberg, 2000:89; Watts, 2002:117.) Gebrek aan sensitiwiteit lei tot die ontwikkeling van ’n “vals self”. In so ’n geval leef die kind volgens die ouers se verwagtings en persepsies en ontwikkel hy nie ’n eie identiteit nie. Die kind ontken dus sy eie behoeftes en funksioneer volgens ’n “vals self”. (Vergelyk Fonagy, 1999:609; Wallant, 1995:65; Stern, 2000:210.)

Volgens Winnicott moet die “good-enough” moeder (die term “good-enough” is belangrik) soms “misluk” – sy moet volgens die kind se gereedheidsvlak geleenthede vir selfhelp en bemeestering skep deur nie alles vir die kind te doen nie (Adam, *et al.*, 2000:312).

Bowlby (1988:52) het met Winnicott saamgestem dat die eerste moeder-kindverhouding die basis van die kind se persoonlikheidsontwikkeling vorm. Hy het ook saamgestem dat die fokus meer op die kwaliteit van die moeder se versorging geplaas moet word (Fonagy, *et al.*, 2000:249). Bowlby het egter minder klem geplaas op intrapsigiese prosesse as Winnicott. Fonagy (1999:610) stel dit soos volg: “Such extravagant speculations about the internal state of the infant are not consistent with attachment theory.”

2.3.1.7 Die teorie van Daniel Stern

Verskeie universiteite (Karen, 1994:352) het in die 1970’s navorsing oor die moeder-kindverhouding gedoen en bevind dat die baba ’n aktiewe deelnemer aan die bindingsproses is. Die resultate van hierdie navorsing het dus Bowlby en Ainsworth se teorie bevestig. Daniel Stern was een van die belangrikste navorsers in die verband. (Vergelyk Fonagy, 1999:614; Hughes, 1997:13-14.)

Stern het die konsep “affektiewe aanvoeling” (“affect attunement”) ontwikkel wat sterk ondersteun word deur Bowlby (1988:7) en ander skrywers. (Vergelyk Jernberg & Booth, 1999:42; Fonagy, 1999:614; Hughes, 1997:14; Schore, 1994:97; James, 1994:4; Karen, 1994:348.) Stern (2000:142) definieer die konsep “affektiewe aanvoeling” soos volg: “Affect attunement, then, is the performance of behaviors that express the quality of feeling of a shared affect state without imitating the exact behavioural expression of the inner state.” Affektiewe aanvoeling is dus ’n staat van “een wees” tussen moeder en kind waar die moeder en kind tot so ’n mate op dieselfde emosionele golflengte is dat die moeder die kind se emosies op ’n verbale en nie-verbale wyse aan hom kan terugkaats. (Vergelyk Stern, 2000:142; Hughes, 1997:12.) Stern (2000:140) beskryf affektiewe aanvoeling met die volgende voorbeelde:

- ’n Agt maande oue seun reik na ’n speelding buite sy bereik. Hy strek met sy vingers wat skaars aan die speelding kan raak. Op daardie oomblik sê die moeder “uuuuuh ... uuuuuuh!” met ’n crescendo in haar stemtoon wat met sy fisiese poging ooreenstem.

- 'n Tien maande oue dogter voer 'n merkwaardige roetine uit en kyk grootoog na haar moeder. Die moeder reageer met 'n “Yeah ... yeah!”

- 'n Tien maande oue dogter slaag uiteindelik daarin om 'n stukkie van 'n legkaart in te pas. Sy kyk na haar moeder en gooi haar arms in die lug. Die moeder sê “Yes, thatta girl.”

Affektiewe aanvoeling hou dus verband met die moeder se “inskakeling” by die kind se verbale en nie-verbale emosies. Deur die kind se emosies aan hom terug te spieël word die kind bewus van sy eie emosies en help dit hom om insig in sy emosies te ontwikkel. Die moeder se aanvoeling en inskakeling by die kind se emosies help dus die kind om emosioneel te groei (Schore, 1994:76). Hughes (1997:12) meld dat affektiewe aanvoeling die boustene/basis van die moeder-kindverhouding is.

2.3.1.8 *Evaluering van psigoanalitiese teorieë*

Die voorafgaande bydraes het die volgende positiewe bydrae tot die bindingsteorie gelewer:

- Al die analiste het die fokus op die vroeë kinderjare geplaas en gepostuleer dat dit 'n effek op die latere lewensjare het. Die eerste jare word dus as vormingsjare met langtermyngevolge vir die ander fases beskou.
- Al die analiste kon verskillende fases in die ontogenie van binding onderskei. Hulle het ook op verskillende aspekte gefokus, wat tot 'n meer holistiese beeld van die moeder-kindverhouding bygedra het.
- Die vroeë ontwikkelingsproses word gekenmerk deur 'n oorgangstydperk en verskuiwing van fokus na die aard en kwaliteit van die moeder se versorging in plaas van onbewuste psigiese prosesse.
- Winnicott en Stern het getoon dat daar bemoedering én bemoedering is en dat 'n moeder kan dink dat sy reg reageer op die baba se seine sonder om in aanvoeling met die baba se emosies te wees.
- Na die eerste teoretiese formulering het navorsing en teorieë oor die moeder-kindverhouding vinnig toegeneem. Vanaf die eerste teoretiese formulering deur Sigmund Freud, wat baie abstrak was en op die onbewuste gefokus het, tot Stern se navorsing oor affektiewe aanvoeling is gegewens oor 'n breë spektrum ingesamel en het meer data oor suksesvolle en onsuksesvolle verhoudings na vore gekom.

Samevattend kan gesê word dat daar tans groter versoening tussen die teorieë is en dat daar nader beweeg word aan een hoofstroombenadering. Daar is egter nog twee teoretiese benaderings wat vir die konsep “binding” van belang is, naamlik die kognitiewe en behavioristiese benadering. Vervolgens val die soeklig op hierdie twee konstrukte.

2.3.2 Die kognitiewe benadering

Volgens Schore (1994:22) is die integrasie van sosio-emosionele en kognitiewe aspekte lank oor die hoof gesien en het Bowlby hierdie leemte aangevul. Bowlby het van Piaget, Vygotsky en Tulin se teorieë gebruik gemaak. (Vergelyk Karen, 1994:208-209; Cassidy, 1999:5.) Daar sal verder ook na die interpersoonlike neurobiologiese benadering verwys word, omdat dit verband hou met meer onlangse navorsing oor sosiokognitiewe funksionering. (Vergelyk Bretherton, 2000:54; Bretherton & Munholland, 1999:92; Crittenden, 2000:372.)

2.3.2.1 Die kognitief-strukturele teorie

Jean Piaget was 'n Franssprekende Switserse bioloog en sielkundige wat op grond van noukeurige waarnemings sekere aannames oor kognitiewe funksionering geformuleer het. (Vergelyk Stern, 2000:29, 64, 52, 91, 163-164; Stern, 2002:72; Cole & Cole, 2001:478; Cockcroft, 2002:178-180; Meyer & Van Ede, 1998:73-82; Bretherton, 2000:54; Crittenden, 2000:369-372; Karen, 1994:208-209.)

Die kognitief-strukturele teorie is op die volgende aannames gebaseer:

- Die mens het aangebore verstandelike vermoëns en gedragsprogramme (skemata) wat hom motiveer om sy omgewing te verken, te bemeester en daarby aan te pas. Die baba kan byvoorbeeld aan voorwerpe suig, ruik, vat, dit gooi, slaan, manipuleer. Hy leer dus om sy omgewing met behulp van sintuiglike kontakmaking te verken en bemeester. (Vergelyk 2.3.2.2 met betrekking tot die moeder se rol in die sintuiglike stimulasie van die baba.)
- Die konsep “kognisie” beteken denke. Die mens pas deur middel van sy denkprosesse (assimilasie en akkommodasie van nuwe inligting) by sy omgewing aan.

Piaget (vergeelyk Meyer & Van Ede, 1998:77-82; Cockcroft, 2002:180-188; Cole & Cole, 2001:478) onderskei die volgende fases van kognitiewe ontwikkeling:

- *Die sensories-motoriese fase (0-2 jaar).* Babas leer deur “per ongeluk” sekere handeling uit te voer en die gewenste reaksie te verkry. 'n Belangrike mylpaal in

hierdie fase is die ontwikkeling van 'n vermoë om sensories-motoriese vaardighede te koördineer en om tussen die eie liggaam en die omgewing te onderskei. Die sensitiewe moeder help die baba hiermee deur hom bewus te maak van sy liggaam en omgewing. Sy herhaal byvoorbeeld sy geluide en bewegings en die baba word sodoende bewus van sy/haar liggaam. Sy moedig hom aan wanneer hy wil kruip of sy omgewing wil verken en sodoende word hy/sy bewus van sy/haar omgewing.

- *Die pre-konseptuele fase (2-7 jaar).* Die kind leer heelwat meer simbole aan maar sy denkproses is nog steeds baie egosentriek en konkreet. Hy vind abstrakte konsepte soos eerlikheid baie moeilik.
- *Die konkrete operasionele fase (7-11 jaar).* Die kind kan probleemoplossend dink wanneer hy werklike voorwerpe manipuleer, maar hy is nog nie in staat tot abstrakte denke en hipoteseformulerings nie. (Hierdie fase word in Hoofstuk 3 bespreek aangesien dit met die teikengroep van hierdie navorsing verband hou.)
- *Die formele operasionele fase (12 jaar en ouer).* In hierdie fase is die persoon in staat tot komplekse abstrakte denke en hipoteseformulerings.

Bowlby (Bretherton & Munholland, 1999:92) het die verband tussen binding en kognitiewe ontwikkeling deur middel van 'n literatuurstudie oor Piaget se navorsing ondersoek. Hy het 'n ooreenkoms tussen kognitiewe ontwikkeling en binding gevind (Karen, 1994:209). Piaget het bevind dat babas leer deur gedrag te herhaal (Greenspan, 1999:92). Bowlby het gepostuleer dat babas en moeders bind weens die herhaling van dieselfde interaksiepatrone (Bretherton & Munholland, 1999:92). Volgens die bindingsteorie vind binding plaas in die sensories-motoriese fase van kognitiewe ontwikkeling en in Erikson se eerste fase (vertroue teenoor wantroue) van psigososiale ontwikkeling. (Vergelyk Ainsworth in Bretherton, 2000:61; Marvin & Britner, 1999:44; Stern, 2000:163; Stern, 2002:72; Schore, 1994:23.)

'n Belangrike aspek van die bindingsteorie is die aanname dat die mens 'n *interne werksmodel* of kognitiewe refleksie van homself en sy ouers (en ander mense) ontwikkel (Bretherton & Munholland, 1999:92). Hierdie model word veral tydens vroeë interaksie met die ouers gevorm en dit bepaal hoe die kind homself sien en by sy ouers aanpas (Levy & Orlans, 1998:17). Hierdie aspek sal by die bespreking van Bowlby se teorie verder nagegaan word. (Vergelyk 2.3.4.)

2.3.2.2 *Die sosiokulturele kognitiewe teorie*

Die Russiese sielkundige, Lev Vygotski, het op die sosiokulturele konteks van kognitiewe ontwikkeling gefokus. (Vergelyk Cockcroft, 2002:191-195; Meyer & Van Ede, 1998:90-91.) Sy basiese aanname was dat kinders se kognitiewe vermoëns as gevolg van aangebore eienskappe (soos waarneming, aandag en geheue) sowel as sosiale interaksie met ouer persone ontwikkel. Die begrip “sosiokulturele konteks” dui op die individu en samelewing se geskiedenis en sosiale geleenthede wat vir die kind geskep word.

In Vygotski se terme is die sensitiewe moeder tot so 'n mate in kontak met haar kind se vermoëns en behoeftes dat sy hom uitdaag om vertrouwe in homself te ontwikkel (Cockcroft, 2002:192). Sy kommunikeer byvoorbeeld met hom op 'n vlak wat effe (maar nie te veel nie) bokant sy huidige vlak is, sy reik uit na hom op sy vlak terwyl sy terselfdertyd aan hom geleenthede bied om te groei, sy reageer op sy geluide asof dit betekenis het en sy moedig hom aan om 'n paar tree te gee sonder om aan iets vas te hou. (Vergelyk Karen, 1994: 348;Cockcroft, 2002:192-193; Crittenden, 2000:368.)

2.3.2.3 *Kognitiewe neurosielkundige teorieë*

Kognitiewe neurosielkundige teorieë is gemoeid met die verduideliking van breinstrukture en hoe dit bydra tot die mens se funksionering. Die brein word beskou as 'n sisteem wat uit verskillende subsysteme bestaan. Die subsysteme verrig verskillende funksies terwyl dit op 'n geïntegreerde wyse saamwerk (Meyer & Van Ede, 1998:72).

Bowlby in Bretherton (2000:68-69) het Freud se verklaring van die onbewuste en bewuste met behulp van 'n literatuurstudie vanuit die kognitiewe neurosielkunde ondersoek. Hy het Freud se konsepte “onbewuste”, “voorbewuste” en “bewuste” met die konsepte “langtermyngeheue”, “korttermyngeheue” en “bewuste” vervang. Volgens Bowlby in Bretherton (2000:69) is die sentrale sensuweestelsel hiërargies gerangskik. Die boonste vlak bestaan uit subsysteme wat met die langtermyngeheue verband hou. Inkomende inligting word met inhoude in die langtermyngeheue vergelyk en selektief deurgelaat na die korttermyngeheue waar inligting verder selektief na die bewuste deurgelaat word. (Vergelyk Crittenden, 2000:369.)

Bowlby (Bretherton & Munholland, 1999:93) het verder die verband tussen kognitiewe funksionering en Freud se verdedigingsmeganismes nagevors. Hy was oortuig dat Freud se aannames met betrekking tot die gebruik van verdedigingsmeganismes waardevol was, maar dat dit heroorweeg moes word om dit meer empiries waarneembaar te maak. (Die bindingsteorie gebruik die woord “verdedigingsprosesse” in plaas van “verdedigingsmeganisme”.)

Volgens Bowlby (Bretherton & Munholland, 1999:93) funksioneer verdedigingsprosesse nie noodwendig op ’n onbewuste vlak nie. Bretherton en Munholland (1999:93) meen dat “defensive processes as understood by Bowlby are not necessarily unconscious, but run the gamut from involuntary repression to deliberate suppression or avoidance of perceptions, behaviors and thoughts”. Verdedigingsprosesse kan dus varieer in terme van vlakke van bewustheid.

Bowlby (Bretherton, 2000:68-69) het op twee verdedigingsprosesse wat met binding verband hou gefokus, naamlik defensiewe (algehele) en selektiewe (gedeeltelike) uitsluiting van inligting. Bowlby het gepostuleer dat laasgenoemde voorkom weens dissosiasie – ’n toestand waar sekere geheueinhoud van die res van die persoonlikheid geskei word deur dit in verskillende geheuesisteme te berg (Bretherton & Munholland, 1999:93). Byvoorbeeld, kinderhuiskinders beskryf dikwels net prysenswaardige eienskappe van hulle ouers en weerspreek so hul bindingsgeskiedenis. Dit gebeur omdat hierdie kinders op inligting in die semantiese geheue fokus en geheueinhoud van die episodiese geheue nie na hul bewuste deurlaat nie.

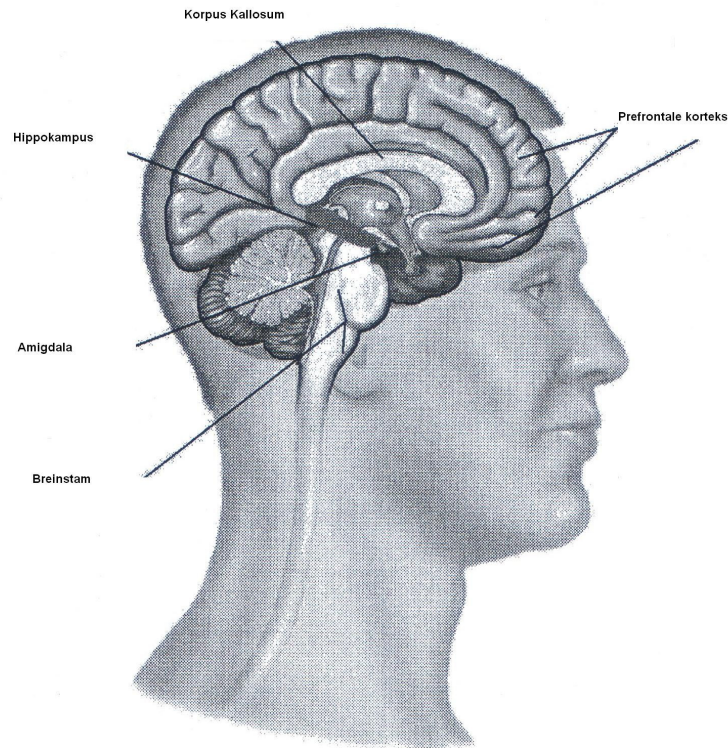
Volgens Tulving (in Meyer & Van Ede, 1998:95) hou die *semantiese* geheue met taal en die verbale inhoud van gesprekke verband. (Vergelyk Crittenden, 2000:383; Schore, 1994:29, Siegel & Hartzell, 2003:23; Siegel, 1999:34.) Die semantiese geheue ontwikkel voor die ouderdom van twee jaar (Goldberg, 2000:151). Die *episodiese* geheue verwys na die outobiografiese geheue of vermoë om persoonlike gebeurtenisse te onthou en terug te dink oor die verlede. (Vergelyk Siegel & Hartzell, 2003:23; Schore, 1994:194; Meyer & Van Ede, 1998:96; Siegel, 1999:45.) Die outobiografiese geheue ontwikkel gewoonlik vanaf die ouderdom van twee jaar en dit stel die kind in staat om ’n “storie” van sy lewe en homself te vorm (Siegel & Hartzell, 2003:35). Die verband tussen kognitiewe neurosielkunde en die bindingsteorie hou dus met die differensiële deurlating van geheueinhoud verband. In “ongedifferensieerde” (of heel) persoonlikhede word alle geheueinhoud vrylik na die bewuste deurgelaat. Daarteenoor word sekere geheueinhoud by die seergemaakte of gedifferensieerde persoonlikheid geblokkeer. (Vergelyk Bretherton & Munholland, 1999:93; Bretherton, 2000:69.)

2.3.2.4 *Die interpersoonlike neurobiologiese benadering*

Onlangse neurobiologiese navorsing (vergelyk Siegel & Hartzell, 2003:31) oor binding bied nuwe insigte ten opsigte van die ouer-kindbinding. Daar is bevind dat hierdie verhouding 'n direkte invloed op die kind se sosio-emosionele en kognitiewe ontwikkeling het. (Vergelyk Siegel & Hartzell, 2003:31; Schore, 1994:97; Greenspan, 1999:54; Stern, 2002:122-123; Siegel, 1999:33-34; Levy & Orlans, 1998:26.) Die studie van die invloed van interpersoonlike verhoudings op neurologiese ontwikkeling word “interpersoonlike neurobiologie” genoem. (Vergelyk Siegel & Hartzell, 2003:31; Siegel, 2001:67; Schore, 2000:29.)

Die konsep “brein” verwys na 'n sisteem van neurone en subsysteme wat verantwoordelik is vir die skepping van energie en verwerking van inligting (Siegel, 1999:3). Neurone is die basiese selle van die brein (Siegel, 2001:69). Die “verstand” is die energie- en inligtingspatrone wat vanuit die brein ontwikkel. (Vergelyk Siegel, 1999:2; Siegel, 2001:69.)

Daar sal vervolgens verwys word na breinstruktuuraspekte wat by binding betrokke is. Figuur 2.1 bied 'n skematiese voorstelling van die brein (Siegel & Hartzell, 2003:24).

FIGUUR 2.1: SKEMATIESE VOORSTELLING VAN DIE BREIN

MacLean (in Levy & Orlans, 1998:24-25) het die konsep “drieledige brein” (“triune brain”) ontwikkel om die breinprosesse wat betrokke is by sinuiglike waarneming te beskryf. Volgens MacLean bestaan die brein uit drie interafhanklike gedeeltes, naamlik die breinstam (onderste gedeelte), limbiese sisteem (middelste gedeelte) en neokorteks (boonste gedeelte).

Die *breinstam* beheer primitiewe instinkte soos voortplanting, sirkulasie, vertering, spierbewegings en reaksie op eksterne stimuli. Dit reguleer ook outomatiese gedrag soos slaap, asemhaling, bloeddruk, hartklop en sluk. Voorts beheer dit nabootsing van gedrag, die navolg van roetines en rituele, stresresponse en die vermoë om aan te pas by omgewingsveranderinge. (Vergelyk Siegel & Hartzell, 2003:74; Levy & Orlans, 1998:24; Siegel, 1999:10; Hughes, 1997:28; Schore, 1994:45.)

Die tweede of middelste gedeelte van die brein bevat die *limbiese sisteem* (Schore, 2000:28). Die limbiese sisteem bevat strukture wat met emosionele funksionering verband hou, naamlik:

- Die amigdala. Dit stimuleer sensoriese indrukke en ontlok aanvalsgedrag en vreesreaksies, en wek aandag op en versterk dit, afhangende van die gebied wat gestimuleer word.
- Die hippokampus. Dit is betrokke by die geheueproses en vervul 'n rol in die omskepping van korttermyngeheue in langtermyngeheue.
- Die hipotalamus. Dit is betrokke by neuro-endokriene prosessering deur die vrystelling van hormone.
- Die prefrontale korteks. Dit integreer verskillende emosionele prosesse en dra by tot emosionele selfregulering.

Die *limbiese sisteem* beïnvloed emosionele funksies. Dit is die sentrum van die veg-, vlug- en vriesresponse wat noodsaaklik is vir selfonderhouding/oorlewing. Dit kan impulse afkomstig van die neokorteks inhibeer. (Vergelyk Siegel & Hartzell, 2003:74; Schore, 1994:29, 402; Levy & Orlans, 1998:25; Siegel, 1999:11, 48, 122.)

Die *neokorteks* is hoogs ontwikkel en vyf keer groter as die breinstam en limbiese sisteem saam (Levy & Orlans, 1998:25). Dit bevat ongeveer een honderd biljoen neurone wat gesamentlik meer as 3,2 miljoen kilometer lank is (Siegel, 1999:29). Die neokorteks stel die mens in staat om abstrak en kreatief te dink en te redeneer, keuses uit te oefen en hoër emosies soos empatie, simpatie en liefde te reguleer (Siegel & Hartzell, 2003:74-75).

Die *retikulêreformasie-sisteem* (RAS) dien as skakel tussen die drie breindele. Dit stel die limbiese sisteem in staat om oor te neem wanneer die individu angst of vrees ervaar. Dit stel ook die neokorteks in staat om oor te neem wanneer daar geen angstreaksie is nie en rasionele denke vereis word (Schore, 1994:328).

Die primêre aspek wat die verskillende breinstrukture as 'n geheel laat saamwerk is *emosies*. Siegel en Hartzell (2003:59) stel dit soos volg: "Emotion can be thought of as a process that integrates distinct entities into a fundamental whole." Dit hou verband met die feit dat die limbiese sisteem in die middel geleë is en kontak met aanverwante breinstrukture het. (Vergelyk Siegel, 1999:11; Crittenden, 2000:369.) Emosies is dus baie belangrik aangesien dit verband hou

met somatiese of liggaamsprosesse (gesetel in die breinstam) en rasionele denke (gesetel in die neokorteks). (Vergelyk Siegel & Hartzell, 2003:78.) Die voorafgaande hou soos volg met die ongeborge kind se emosionele funksionering verband:

Ongeborge kinders, wat gedurig aan vrees, bedreiging, onvoorspelbaarheid, frustrasie, chaos, honger en pyn blootgestel word se outomatiese oorlewingsrespons is om hulself te beskerm (James, 1994:12). Dit gebeur soos volg: Inligting word deur die sensoriese modaliteite opgeneem en na die amigdala gestuur, wat weer 'n teken na die limbiese sisteem stuur dat daar gevaar is. Die amigdala het drie opsies, naamlik veg, vlug of vries. (Vergelyk Levy & Orlans, 1998:25-26; Hughes, 1997:17; Perry in James, 1994:12.) Perry (in James, 1994:12) sit die veg-, vlug- en vriesresponse soos volg uiteen:

- *Die vegrespons:* Die baba huil om die moeder bewus te maak van sy behoefte aan beskerming. Die ouer kind kan woedeuitbarstings en aggressiewe response as 'n simptoom van die vegrespons openbaar.
- *Die vlugrespons:* Vlug is nie altyd vir kinders fisies moontlik nie en die algemeenste uitweg in hierdie geval is dissosiasie soos reeds bespreek. (Vergelyk Bretherton & Munholland, 1999:93.)
- *Die vriesrespons* kom voor wanneer gevaar voorsien word en onvermydelik is. Die vriesrespons bied gewoonlik tyd om die situasie te evalueer. Volwassenes reageer gewoonlik op kinders se vriesrespons met dreigemente en eise wat tot gevolg het dat die kind meer vrees ervaar. Die kind se vriesrespons word dikwels as opposisioneringsgedrag getipeer.

Die ongeborge kind beleef voortdurend veg-, vlug- en vriesresponse weens die spanning in sy omgewing. Hierdie response kan breinskade tot gevolg hê. Munns (2000:12) meen “where there is poor attachment or trauma, resulting in the child being left in a chronically high arousal state over time, the neurotransmitters, such as norepinephrine or the stress hormone cortisol, are produced in such strength that they become toxic to the brain. This may result in cell death and/or inhibition of the growth of the dendritic fields in the brain.”

Die mens se liggaam is eerstens ingestel op oorlewing. Die gevolg van chroniese ontwrigting, verwaarlosing en angs is egter dat die mens se liggaam gereeld “vals alarms” van angs ervaar

wat streshormone aktiveer. Die uiteindelijke gevolg is dat hierdie kinders gedurig in angs verkeer en nie tussen gevaarlike en veilige situasies of goeie en slegte aspekte van 'n verhouding kan onderskei nie (Hughes, 1997:25-31).

Wat sodanige kinders benodig is 'n bindingsfiguur wat 'n kalmerende uitwerking op hulle het en hulle kan help met emosionele regulering, veral kalmering (deur die limbiese sisteem te stimuleer) sodat daar nie te veel streshormone in die brein vrygestel word nie. Die alternatief is simptome soos hiperaktiwiteit, verhoogde geïrriteerdheid en ekstreme regressiewe gedrag. (Vergelyk James, 1994:12; Jernberg & Booth, 1999:184; Schore, 1994:29; Hughes, 1997:16.)

2.3.2.5 *Evaluering van die kognitiewe benadering*

Die kognitiewe benadering het die volgende bydrae gelewer:

- Dit het kennis oor die rol van emosies en vroeë ervarings verdiep.
- Dit berus op empiries bewysbare inligting – en dit is die doel waarna Bowlby gestrewe het.
- Die kognitiewe teorieë weerspreek aannames dat emosionele funksionering nie met neurobiologiese en kognitiewe prosesse verband hou nie (Greenspan, 1999:9).

2.3.3 Die behavioristiese benadering

Behaviorisme is op die aannames van Thorndike, Pavlov, Watson en Skinner se werk gebaseer. (Vergelyk Kasese-Hara, 2002:370; MacLeod, 2002:382; Karen, 1994:170-171.) Dit behels die volgende:

- Die mens word deur sy omgewing gevorm. Gedrag word dus aangeleer en oorerwing vervul nie 'n rol nie.
- Die bestudering van konsepte soos “onbewuste”, “emosies”, “introspeksie” en “gedagtes” word verwerp omdat die konsepte nie direk waarneembaar is nie.

Die behavioristiese benadering beskou binding as “afhanklikheid”. Die kind assosieer die moeder aanvanklik met versorging en hy beleef vanuit die verhouding dat hy haar benodig soos wat hy voedsel en water benodig. Kinders se aandagsoekende gedrag word as die resultaat van

positiewe versterking beskou (Karen, 1994:170-171; Crittenden, 2000:369). Die fokus is dus op omgewingsinvloede en die rol van sosiale leer en hoe dit die ouer en kind se response beïnvloed.

Brazelton (1998:139) het met behulp van behavioristiese tegnieke sekere bindingsaspekte soos die voorkoms van huil by koliekbabas nagevors. Die resultate het getoon dat “hipersensitiwiteit” by koliekbabas voorkom. Hierdie babas neig byvoorbeeld om op ’n sekere tyd meer as op ander tye te huil. Tydens intervensie word moeders geleer om te onderskei tussen die babas se verskillende tipes huilgedrag (Brazelton, 1998:245) en om die patroon daarvan te bepaal. As die baba dan byvoorbeeld die meeste om 15:00 huil, word stimuli wat met dié tyd verband hou verminder of uitgeskakel en kalmeringstegnieke soos musiek en suigaksies (soos duimsuig) aan die baba geleer (Brazelton, 1998:245-246). Dit wil egter voorkom asof die baba op homself aangewese is wanneer hy selfkalmering moet leer bemeester.

Bowlby het soos volg op die behavioristiese benadering gereageer:

- Bowlby (Karen, 1994:172) het nie die rol van sosiale leer ontken nie, maar dit net as een faset van die ouer-kindverhouding beskou, en daarop aangedring dat daar op ’n balans tussen interne en eksterne faktore gefokus word.
- Bowlby (Karen, 1994:170-171) het gepostuleer dat die kind met sy moeder bind weens ’n instinktiewe behoefte en dat die bindingsproses nie met straf, beloning of positiewe versterking van gedrag verband hou nie. Hy het verder gepostuleer dat binding selfs in omstandighede van baie straf en min beloning sal ontwikkel. Bowlby (in Cassidy, 1999:5) het in die verband bevind dat kinders selfs bind met moeders wat hulle mishandel, en dat binding nie noodwendig met aangename assosiasies gepaard gaan nie.

2.3.4 Die bindingsteorie van Bowlby

Die voorafgaande dui daarop dat die bindingsteorie van Bowlby vanuit ’n soeke na antwoorde oor sekere gedragpatrone by babas, kinders, adolessente en volwassenes ontstaan het (Bowlby, 1988:119). Bowlby (1988:119) het veral nie saamgestem met die aanname dat kinders

“afhanklik” is en “oorreageer” wanneer hulle van ’n bindingsfiguur geskei word nie. Hy het bevind dat die verbreking van ’n binding ’n negatiewe effek op die persoon se verhoudingsgeskiedenis en persoonlikheidsontwikkeling het.

Bowlby (1988:120) se navorsingsprosedure was eklekties. Hy het konsepte vanuit die evolusieteorie, etnologie, kontrolesisteamteorie, kognitiewe sielkunde en natuurwetenskappe gebruik om die fenomeen “binding” te ondersoek. (Vergelyk Cassidy, 1999:4-7.) Bowlby (1988:120) het bevind dat die psigoanalitiese metasielkunde vanuit die moderne biologie, sielkunde en natuurwetenskappe herformuleer kan word. Bowlby (1988:120) het die volgende aannames oor persoonlikheidsfunksionering en binding geformuleer:

- Intieme emosionele bande tussen individue word deur ’n kibernetiese sisteem (of inligtingverwerkingsisteam) in die sentrale senuweestelsel beheer;
- Die manier waarop ouers (veral die moederfiguur) hulle kinders hanteer het ’n kragtige invloed op die kind se ontwikkeling; en
- Huidige kennis vereis dat ’n teorie van ontwikkelingspaaie vorige teorieë vervang wat op spesifieke fases van ontwikkeling fokus (waarvolgens gepostuleer word dat ’n persoon kan fikseer en/of regresseer).

Bogenoemde aannames word vervolgens bespreek.

2.3.4.1 *Die biologiese basis van binding*

Volgens Bowlby (in Cassidy, 1988:5) het elke mens die vermoë om intieme emosionele bindings te vorm. Hierdie vermoë is deel van die aangebore menslike natuur. Die behoefte aan ’n bindingsfiguur kom vanaf die babafase tot in bejaardheid voor. (Vergelyk Marvin & Britner, 1999:50, 63; Levy & Orlans, 1998:21; Senior, 2002:248.) In die babafase bind die individu met sy primêre beskermer. Die primêre funksie van binding is dus om beskerming te bied. (Vergelyk Senior, 2002:248; Bretherton, 2000:63; Cassidy, 1999:4; Solomon & George, 1999:654.) Binding hou derhalwe nie met voedsel of seksuele drange verband nie. Bowlby (1988:121) meen dat dit ook nie ’n teken van afhanklikheid of onvolwassenheid is nie, maar eerder ’n basiese eienskap van gesonde persoonlikheidsfunksionering is. (Vergelyk Cassidy, 1999:5.)

2.3.4.2 *Die bindingsfiguur as sekuriteitsbasis van die kind*

Bowlby en Ainsworth (in Bowlby, 1988:122) het bevind dat gedrag wat met afstand van die moeder verband hou (soos die kind se verkenning van die omgewing, spel en behoefte aan kontak met maats) teenoor bindingsgedrag staan aangesien laasgenoemde behels dat die kind fokus op fisiese en psigiese nabyheid aan die moeder. (Vergelyk Cassidy, 1999:8; Grossmann, Grossmann & Zimmerman, 1999:771; Ainsworth in Levy & Orlans, 1998:15-16.) Bowlby is van mening dat die baba/kind 'n gevoel van sekuriteit beleef wanneer hy naby die moeder is. Wanneer 'n baba/kind byvoorbeeld onrustig, gespanne, angstig, honger en moeg is, wil hy graag naby sy bindingsfiguur wees. Wanneer die baba/kind ontspanne, rustig en veilig voel, beweeg hy fisies weg van die bindingsfiguur om sy omgewing te verken (sy behoefte aan sosiokognitiewe stimulasie), wetende dat hy na die bindingsfiguur kan terugkeer of dat sy sal reageer as hy/sy haar nodig het. Die bindingsfiguur vorm dus 'n *sekuriteitsbasis* vir die baba/kind; hy kan op hierdie figuur staatmaak vir ondersteuning en behoeftebevrediging. (Vergelyk Bretherton, 2000:45; Hook, 2002:269; Ammen, 2000:348; Fraley, 2004/01/13.) Die bindingsfiguur is dus toeganklik, beskikbaar en reageer altyd op die kind se behoeftes (Kobak, 1999:29).

Op ongeveer driejarige ouderdom is die kleuter gewoonlik emosioneel gereed om vir 'n halwe weekdag van die moeder te skei. Die kind hou dan die bindingsfiguur as sekuriteitsbasis in sy gedagtes wanneer sy nie fisies naby is nie (Bowlby, 1988:122). Hy weet dat sy na hom sal kom as hy haar nodig het. Vanaf die primêre skooljare en adolessensie skei die moeder en kind toenemend langer van mekaar, maar die kind weet dat hy altyd na die ouer kan gaan vir ondersteuning en beskerming.

In elke ontwikkelingsfase van die kind word daar met die bindingsfiguur onderhandel oor die fisiese en psigiese behoefte aan nabyheid en afstand tussen die twee mense. In die bindingsteorie staan dit as die “doelwitherstellingsgedrag” bekend (Cassidy, 1999:5-6). Daar word byvoorbeeld onderhandel oor hoeveel vryheid die ouer die kind wil toelaat en hoeveel vryheid die kind kan hanteer. 'n Adolessent sal byvoorbeeld meer outonomieit as 'n primêre skoolkind verlang. Die ouer en kind pas dus gedurig hulle behoefte aan nabyheid aan, sonder om hulle behoefte aan outonomieit prys te gee.

2.3.4.3 *Die bindingsbeheer sisteem*

Bowlby en Ainsworth het in natuurlike en gekontroleerde situasies waargeneem dat bindingsgedrag nie toevallig plaasvind nie maar deur doelgerigte gedrag gereguleer word (Bowlby, 1988:122-123), wat deel is van die “bindingsbeheersisteem”. Die sisteem behels dat die kind ’n kognitiewe en emosionele model (verwysingsraamwerk) of interne werksmodel van die moeder ontwikkel sodra sy geheuesisteem die nodige vlak van volwassenheid bereik. Sy persepsies hou verband met sy verwagtings van die moeder se optrede en die verwagtings bepaal hoe hy teenoor haar gaan optree. Dit behels ook dat die moeder vanuit ’n bepaalde verwysingsraamwerk optree en sekere response van die kind verwag of antisipeer. (Vergelyk Senior, 2002:251; Kobak, 1999:28.) Die kind en ouer leer dus om mekaar se gedrag te antisipeer en daarby aan te pas (Levy & Orlans, 1998:57-58).

Die mens begin om op ongeveer die ouderdom van nege maande ’n kognitiewe en emosionele beeld van himself, sy ouers, broers en susters op te bou. (Vergelyk Goldberg, 2000:150; Bowlby, 1988:122; Bretherton, 2000:63.) Die eerste tekens van die ontwikkeling van ’n interne werksmodel van die moeder en die self word waargeneem sodra skeidingsangs (weerstand teen skeiding) en vreemdelingsangs (verwerping van vreemdelinge) by babas waargeneem kan word (Bowlby, 1988:122). Ainsworth, *et al.* (1978:36-39) het bepaal dat hierdie gedrag baie effektief op 12 maande waargeneem kan word – vandaar die ontwikkeling van die “*Strange Situation*”-prosedure om babas se verskillende skeidingsresponse waar te neem. Babas wat byvoorbeeld geleer het om die moeder nie te vertrou nie, het moeiliker op die moeder se vertroosting tydens skeidingsepisodes gereageer as babas wat geleer het om die moeder te vertrou. Op soortgelyke wyse leer kinders wat gekritiseer word om interaksie met die moeder te vermy of om weerstand te bied (Siegel, 1999:74). Die voorafgaande aspek (antisipering van die moeder se gedrag) verwys na die “beheersisteem” van bindingsgedrag wat in die brein (sentrale sensuweestelsel) geleë is (Bowlby, 1988:123).

2.3.4.4 **Bindingspatrone**

Ainsworth, *et al.* (1978:310-320) en Main (2000:421-428) het moeder-kindinteraksiepatrone ondersoek om te bepaal of sekere bindingspatrone waargeneem kan word. Hulle het vier bindingspatrone geïdentifiseer, naamlik:

- *Geborge bindings.* Die geborge kind openbaar volle vertroue dat die ouer beskikbaar en hulpvaardig sal wees en sal reageer wanneer nodig. Die baba openbaar verder selfvertroue om sy omgewing te verken en hy bied goeie samewerking, veerkragtigheid en hulpvaardigheid. Die ouer wat hierdie bindingspatroon in stand hou is beskikbaar, liefderyk, hulpvaardig, sensitief, beskermend, gemaklik en stel realistiese verwagtings aan die kind. Die kommunikasiepatroon is dus ontspanne en gemaklik. (Vergelyk Senior, 2002:252; Main, 2000:416; Kobak, 1999:29; Solomon & George, 1999:661; Belsky, 1999:254; Siegel, 1999:88.)

- *Angstig-weerstandige bindings.* Die kind is onseker oor die ouer se beskikbaarheid en hulpvaardigheid. As gevolg hiervan neig hy tot skeidingsangs en klouerigheid in die babajare en kom hy angstig voor wanneer hy sy omgewing wil verken. Hy kom verder onseker, hartseer, vreesagtig, selfbewus, kunsmatig en vyandig voor terwyl hy soms onvanpaste aandagsoekende gedrag openbaar. Hierdie babas het geleer om verwerping te antisipeer. In hierdie bindingspatroon (waar konflik voorkom) is die ouer op 'n onvoorspelbare, inkonsekwente wyse betrokke en word die baba soms met dreigemente van verlating gemanipuleer. (Vergelyk Senior, 2002:253; Main, 2000:419; Levy & Orlans, 1998:17; Siegel, 1999:101.)

- *Angstig-vermydende binding.* Die baba ervaar geen vertroue in die ouer se beskikbaarheid nie en verwag om gekritiseer te word as hy hulp sou soek. Die baba ontwikkel in 'n kind wat poog om selfstandig te funksioneer en word soms as narsisties, vyandig, beledigend, impulsief en antisosiaal getipeer. Die ouer wat hierdie bindingspatroon in stand hou benader die kind met kritiek en verwerping wanneer die kind vertroeteling en beskerming soek. (Vergelyk Senior, 2002:252; Main, 2000:417; Solomon & George, 1999:661; Siegel, 1999:93.)

- *Gedisoriënteerde/gedisorganiseerde binding.* Die kinders wat hierdie bindingspatroon het, toon kenmerke van die voorafgaande twee bindingspatrone. Hulle poog soms om hul ouers of omgewing te beheer, domineer, verwerp en/of verneder. Die ouers van sodanige kinders verwaarloos en mishandel die kinders. Sommige van die ouers is self slagoffers van mishandeling en verwaarloosing, en depressie en preokkupasie met die verlede word by sommiges waargeneem. (Vergelyk Senior, 2002:253; Main, 2000:423; Siegel, 1999:107; Levy & Orlans,

1998:17; Goldberg, 2000:25-26; Lyons-Ruth & Jacobvitz, 1999:520-550; Hughes, 1997:22; Solomon & George, 1999:662.)

Die voorafgaande uiteensetting toon dat kinders se gedrag of bindingspatrone verband hou met hul ouers se optrede en dat die ouers se optrede soms verband hou met onverwerkte emosies vanuit hulle kinderjare (Feeney, 1999:361). Main (2000:440-443) het ouers se bindingsnarratiewe van hul kinderjare nagevors en die volgende soort volwassenes geïdentifiseer:

- *Ontwykende* ouers. Hulle vermy die bespreking van pynlike emosies wat met bindingservarings verband hou. Hulle *ontken* die ware feite van hul ouers se gedrag en identifiseer met die negatiewe gedragpatrone van hul ouers. Hulle het gewoonlik vermydende bindingsverhoudings met hul kinders.
- *Gepreokkupeerde* ouers. Hulle ervaring van hul kinderjare is verward en teenstrydig. Hulle het onverwerkte emosies oor hul kinderjare. Hulle is soms *gepreokkupeerd* met die verlede. Hulle het gewoonlik weerstandig-geborge kinders.
- *Onopgeloste/gedisorganiseerde* ouers. Hulle toon soms irrasionele denke tydens die bespreking van pynlike bindingservarings, soos onversoenbare idees dat 'n bindingsfiguur dood en lewendig is, verwarde onvoltooide sinne, onvanpaste bespreking van traumatiese ervarings en gedisorganiseerde gedrag soos selfmoordpogings. Hulle het gewoonlik gedisoriënteerde kinders.
- *Geborge* ouers. Hulle het hul kinderjare verwerk en kan gemaklik oor positiewe en negatiewe bindingservarings kommunikeer. Hulle vorm 'n sekuriteitsbasis vir die kinders en handhaaf 'n geborge bindingsverhouding met hul kinders. (Vergelyk Senior, 2002:254; Crowell, Fraley & Shaver, 1999:442; Siegel, 1999:89-107; Levy & Orlans, 1998:261-262.)

Bowlby (1988:126-127) het gepostuleer dat bindingspatrone voortbestaan omdat dit selfonderhoudend is. Wanneer 'n moeder nie gereeld op die kind se behoefte aan aandag reageer nie, kan die kind byvoorbeeld weerstandige gedrag openbaar om aandag te bekom. 'n Bose kringloop van verwerping ontstaan waar die kind uitreagerende gedrag toon om aandag te bekom

en die moeder die uitreagerende gedrag verwerp. Bindingspatrone kan egter verander. Sroufe (Senior, 2002:255) het bevind dat intervensie suksesvol kan wees en dat gunstige omgewingsinvloede selfs die baba se aangebore temperament kan beïnvloed. (Vergelyk Vaughn & Bost, 1999:202; Levy & Orlans, 1998:16.) Dit verg egter doelgerigte intervensie om gevestigde bindingspatrone by ouer kinders te verander (Hughes, 1997:33).

Verskeie skrywers (vergelyk Goldberg, 2000:97; Ammen, 2000:353-354; Van Ijzendoorn & Sagi, 1999:713-730) moedig 'n kultuursensitiewe benadering na die identifisering van bogenoemde bindingspatrone aan. Volgens Harwood, Miller & Irizarry (1995:13) kan daar aangeneem word “that attachment theory is useful in the broader sense but always must be applied within the context of cultural idiosyncrasies. Or, to state the case from a universalistic point of view, the repertoire of attachment behaviors is similar across countries, but the selection of these behaviors is cultural specific.”

Kruiskulturele navorsing deur Harwood, *et al.* (1995:x-xi) het bevind dat bindingspatrone van kultuur tot kultuur kan verskil. Duitse ouers moedig byvoorbeeld meer outonomieit as Amerikaanse ouers aan terwyl Japanese moeders meer afhanklikheid by hulle babas aanmoedig. (Vergelyk Senior, 2002:259; Wallant, 1995:xiv; Goldberg, 2000:112.) Talle Suid-Afrikaanse moeders dra hulle kind vir lank op die rug en dit kan 'n positiewe effek op bindingspatrone in Suid-Afrika hê omdat dit fisiese nabyheid tussen moeder en kind bevorder (Louw & Van Ede, 1998:218).

2.3.4.5 *Die interne werksmodel*

Volgens Bowlby (1988:129) raak bindingspatrone gevestig omdat die kind en ouer 'n interne werksmodel opbou wat hul gedrag reguleer. Bowlby het die konsep “interne werksmodel” oorgeneem van Criag (in Bretherton & Munholland, 1999:90) wat dit soos volg definieer: “... the organism carries a ‘small-scale model’ of external reality and of its own possible actions within its head ...”

Volgens Levy en Orlans (1998:127) bevat die interne werksmodel persepsies van die self (soos “ek is goed, bevoeg en werd om liefde te ontvang”), die ouers (soos “my ouers is betroubaar,

liefdevol en gee vir my om”) en die mensdom (soos “die mensdom is basies goed en die lewe is die moeite werd”). Eagle (2000:127) wys daarop dat die kind se interne werksmodel ook wensdenkery en ’n geïdealiseerde beeld van die ouer kan bevat. Die interne werksmodel bestaan dus uit geheueinhoude (outobiografiese en semantiese geheue) en ervarings van daaglikse interaksiepatrone (Suomi, 1999:198; Goldberg, 2000:150.)

Die individu se interne werksmodel kan van tyd tot tyd hersien word (Goldberg, 2000:9). As ’n ouer byvoorbeeld met ’n nuwe manier van optrede volhou, kan die kind se persepsie van die ouer verander. Volgens Levy en Orlans (1998:57) hou die individu se interne werksmodel verband met sy vermoë om sy eie emosies, impulse en response te reguleer. Die interne werksmodel van kinders met ’n bindingsversteuring word in Hoofstuk 3 onder 3.5.3.2 bespreek.

2.3.4.6 *Paaie van persoonlikheidsontwikkeling*

Die derde aanname van Bowlby se teorie oor persoonlikheidsontwikkeling hou met die proses van hierdie ontwikkeling verband. Bowlby (in Dozier, Stovall & Albus, 1999:515) het gepostuleer dat persoonlikheidsontwikkeling nie verband hou met ’n reeks fases waarin regressie en fiksasie voorkom nie. Bowlby (1988:135) stel dit soos volg: “There is one further way in which attachment theory differs from traditional types of psychoanalytic theory, namely its rejection of the model of development in which an individual is held to pass through a series of stages in any one of which he may become fixated or to which he may regress, and its replacement by a model in which an individual is seen as progressing along one or another of an array of potential developmental pathways.”

Erickson (Louw, Van Ede & Ferns, 1998:326) postuleer byvoorbeeld dat die middelkinderjarige kind reeds deur verskillende lewensfases beweeg het en verskillende psigososiale krisisse hanteer het. Indien dit gerem word, word die kind se ontwikkeling ingeperk, of vind onderontwikkeling plaas. Erikson het beweer dat ontwikkelingstake wat nie binne ’n bepaalde lewensfase bemeester word nie, baie moeilik later in die lewe voltooi word. Met ander woorde herstel is baie moeilik.

Bowlby (1988:136) vervang die voorafgaande met ’n model wat konstateer dat die baba by geboorte met verskillende geleenthede vir binding gebore word. Sy ontwikkelingspad word bepaal deur sy omgewing en hoe dit op sy behoeftes reageer. Kinders wat verwaarloos en mishandel is se ontwikkeling is op ’n ongesonde wyse beïnvloed. Bowlby (1988:136) meen dat

skade wat in die babafase aangerig is nie onherstelbaar is nie; dit kan reggestel word met die korrekte ervarings in latere ontwikkelingsfases. Bowlby (1988:136) stel dit soos volg: “[S]ince the course of subsequent development is not fixed, changes in the way a child is treated can shift his pathway in either a more favourable direction or less favourable one. Although the capacity for developmental change diminishes with age, change continues throughout the life cycle so that changes for better or for worse are always possible.” Bowlby (1988:136) sluit sy betoog soos volg af: “It is this persisting potential for change that gives opportunity for effective therapy.”

Die voorafgaande impliseer nie dat Bowlby en Ainsworth nie bepaalde fases in die bindingsproses waargeneem het nie. Inteendeel, hulle (in Marvin & Britner, 1999:50-56) het die volgende fases geïdentifiseer:

- Pre-bindingfase (0–8/12 weke): Die baba onderskei nie ’n bindsfiguur nie.
- Binding-in-wording (duur tot 6 maande): ’n Binding begin ontstaan.
- Duidelike bindingsgedrag (begin op 6/7 maande): Skeidingsangs kom voor.
- Doelwitverbeteringsgedrag (0–3 jaar): Die kind se repertoire van bindingsgedrag brei uit en die moeder word as sekuriteitsbasis gebruik om die omgewing te verken.

Die eerste drie jaar word dus as die sensitiewe fase (of vensterperiode) vir die ontwikkeling van ’n binding met die primêre bindingsfiguur beskou.

2.3.4.7 *Bindingsteorie en intervensie*

Bowlby (1988:155) het die rol van emosionele ondersteuning, fasilitering van gesinsterapie en empatie tydens intervensie beklemtoon. Hughes (1997:81) verwys na die terapeutiese fasilitering van wedersydse emosionele aanvoeling tussen ouer en kind. Jernberg en Booth (1999:36) verwys na “theraplay” of gestruktureerde spel terwyl Levy en Orlans (1998:177-198) van ’n gestruktureerde intervensieprogram gebruik maak. Lieberman en Zeanah (1999:572) wys daarop dat alle programme volgens die kind se ontwikkelingsvlak geïmplementeer moet word. Met verwysing na die seminare wat Bowlby aangebied het beklemtoon Byng-Hall (1999:625) die rol van gesinsterapie. Nie een van die skrywers verwys egter na ’n groepwerkprogram nie.

2.3.4.8 *Evaluering van die bindingsteorie*

Bowlby het die “logiese” konsep dat die kind ’n liefdevolle bindingsfiguur nodig om “normaal” te kan ontwikkel tot ’n insiggewende teorie uitgebrei wat vandag deur meer as 2 000 navorsingstudies gerugsteun word. (Vergelyk Karen, 1994:440; Cassidy & Shaver, 1999:x). Die bindingsteorie het egter aanvanklik op die vroeë kinderjare gefokus omdat bindingservarings in die vroeë kinderjare die basis van die individu se persoonlikheidsontwikkeling vorm.

Bowlby (1988:12) het nooit gepostuleer dat die emosionele binding tussen ’n ouer en kind die enigste komponent van die ouer-kindverhouding is nie. Hy het beklemtoon dat ’n gebalanseerde ouer ook ander rolle soos dié van dissiplineerder, maat en onderwyser moet vervul, wat nie met binding per se verband hou nie. Al hierdie aspekte is egter gegrondves in die basiese beginsel van die bindingsteorie, naamlik dat die ouer-kindverhouding ’n sekuriteitsbasis vir die kind moet vorm waarna die kind altyd kan terugkeer in tye van nood en ang en wanneer hy ondersteuning nodig het.

Die bindingsteorie word soms gekritiseer omdat dit baie op die ouer/s se gedrag fokus (Senior, 2002:263). Chess (Karen, 1994:304) is van mening dat Bowlby eensydig op die rol van die ouer fokus en die invloed van die kind se aangebore temperament onderskat. Bowlby het hiervan kennis geneem en gepostuleer dat interne sowel as eksterne faktore in ag geneem moet word wanneer die ouer-kindverhouding geassesseer word (Karen, 1994:304).

2.4 SAMEVATTING

Die doel van hierdie hoofstuk was om vas te stel wat ander navorsers gedoen het om die konsep “binding” in die moeder-kindverhouding te verstaan, om uiteindelik die funksionele elemente wat in die beoogde program geïnkorporeer kan word, te identifiseer.

Die bespreking in hierdie hoofstuk het getoon dat kinders se behoefte aan ’n primêre bindingsfiguur (hoofsaaklik die moeder) oor die algemeen geïgnoreer is voordat John Bowlby en Mary Ainsworth op die toneel verskyn het (Karen, 1994:131-132). Maatskaplike werkers het sorgbehoewende kinders tussen versorgers rondgeskuif om te verhoed dat hulle met ’n primêre bindingsfiguur bind. Bowlby en Robertson (Levy & Orlans, 1998:15) het veral aandag gegee aan die rouproses waardeur kinders gaan wanneer hulle van hul primêre bindingsfiguur geskei word. Ainsworth (Levy & Orlans, 1998:16) se navorsing het gehelp om te bepaal dat die eerste drie jaar en veral die eerste lewensjaar die sensitiewe periode is waartydens ’n primêre binding

gevorm word. Ainsworth (Goldberg, 2000:27) het ook vasgestel dat die aard en kwaliteit van 'n moeder-kindbinding kan verskil en dat hierdie verskille hoofsaaklik die gevolg van die moeder se optrede teenoor die baba is. Dus word aanvaar dat die pleegkinders in hierdie navorsing reeds in hul eerste lewensjaar 'n binding met hul biologiese moeder gevorm het, en hierdie binding sal in ag geneem word in die ontwerp van die program vir verwante enkelouerpleegmoeders en hul pleegkinders.

Die wêreldwye toepassing van Ainsworth (Levy & Orlans, 1998:16) se navorsing het gelei tot die bevinding dat die konsep “binding” universeel voorkom maar kultuurspesifiek is. Voorts het Bowlby se ontleding van Freud se teorieë gelei tot die bevinding dat die primêre “binding” nie met voedsel verband hou nie (Meyer & Van Ede, 1998:50). Bowlby het bewyse gevind dat 'n moeder-kindbinding veral nie met borsvoeding verband hou nie, maar met die sagtheid en warmte wat 'n moederfiguur kan bied. Die bewyse het berus op etnologiese navorsing oor die bindingsgedrag by veral resusape, wat daarop gedui het dat resusape na 'n “sagte” moederfiguur gaan in angsvolle situasies en nie na 'n harde draadmoeder nie, ongeag die feit dat die draadmoeder voedsel aan hulle voorsien het.

Op grond van Erik Erikson (Hook, 2002:271) se teorie is bepaal dat vertroue die basis van 'n bindingsverhouding vorm. Die kind internaliseer vertroue in die moeder se beskikbaarheid indien die moeder konsekwent op sy behoeftes reageer. Dit impliseer dat die ontwikkeling van 'n bindingsprogram vir pleegmoeders en hul pleegkinders met die ontwikkeling van 'n vertrouensverhouding rekening moet hou.

Deur Magaret Mahler (Fonagy, 1999:603-604) se navorsing oor binding te ondersoek het Bowlby vasgestel dat die baba en kind nie 'n passiewe, narsistiese wese is wat hoofsaaklik op sy eie behoeftes ingestel is nie, maar 'n sosiale wese wat aktief soek na 'n verhouding met sy bindingsfiguur. In ooreenstemming met Ainsworth (Fonagy, 1999:603-604) se navorsing is daar verder bepaal dat kinders hul gedrag “vorm”, “verander” en “skik” om by die moeder se gedrag en behoeftes aan te pas. Dus moet die pleegmoeders wat aan die beoogde program gaan deelneem bewus gemaak word van die effek van hul gedrag.

Melanie Klein (Watts, 2002b:92) se navorsing oor binding het Bowlby tot die slotsom gelei dat kinders se emosionele probleme dikwels met die moeder-kindverhouding verband hou en dat

intervensie altyd hierdie verhouding in ag moet neem. Dus moet die ontwerp van die beoogde bindingsprogram vir pleegmoeders en hul pleegkinders dit in berekening bring.

Donald Winnicott (Watts, 2002c:108) het meer lig gewerp op die rol van die moeder se sensitiwiteit en onvoorwaardelike aanvaarding van die kind, waarmee Bowlby saamgestem het. Daniel Stern het getoon dat 'n sensitiewe moeder tot so 'n mate in aanvoeling met haar kind se behoeftes is dat sy op 'n empatiese wyse die kind se emosies na hom terugkaats. Die kognitiewe sielkunde (neurobiologiese benadering) ondersteun hierdie mening en wys daarop dat die hantering van emosies in die moeder-kindverhouding 'n sentrale rol in binding vervul. Die kognitiewe sielkunde wys verder daarop dat die kind 'n interne werksmodel (kognitiewe verwysingsraamwerk) van die moeder se optrede opbou. Dit hou verband met die inkorporering van die moeder se gedrag en optrede in sy geheuesisteem. As gevolg van hierdie inkorporering van inligting antisipeer die kind hoe die moeder gaan optree en leer hy om sy gedrag daarvolgens aan te pas. Verder behels dit dat die kind homself evalueer na aanleiding van die moeder en ander betekenisvolle persone se optrede teenoor hom. Dit impliseer dat 'n negatiewe selfpersepsie (wat tot 'n groot mate die kind se gedrag reguleer) met die moeder-kindverhouding verband hou. Die implikasies hiervan vir hierdie studie is dat daar na moeder-kindinteraksiepatrone en hoe dit bydra tot die kind se selfpersepsie gekyk moet word.

Met verwysing na die behavioristiese benadering, wat die rol van eksterne invloede beklemtoon, het Bowlby (Karen, 1994:170-171) gepostuleer dat beide eksterne en interne (omgewings-, kognitiewe en emosionele) prosesse in ag geneem moet word wanneer die moeder-kindbinding bestudeer word.

Die kern van Bowlby (1988:120) se teorie wat met hierdie navorsing verband hou is sy waarneming dat kinders 'n behoefte aan fisiese en emosionele nabyheid aan hul primêre bindingsfiguur het. Die band tussen 'n bindingsfiguur en kind moet vir die kind 'n sekuriteitsbasis wees waarheen hy in tye van nood en angs kan gaan. Hierdie aspek is dus vir die implementering van die beoogde bindingsprogram belangrik – die pleegkinders moet 'n sekuriteitsbasis kry om hul emosies te kan opdiep en ondersoek.

Hoofstuk 3 bespreek die middelkinderjarige pleegkind met 'n bindingsversteuring. Die uiteensetting van die literatuur in Hoofstuk 2 sal as grondslag vir Hoofstuk 3 dien omdat dit die

behoefte van dié kinders rondom die konsep “binding” verduidelik asook hoe pleegkinders met ’n bindingsversteuring dink en redeneer en watter kenmerkende emosies hulle ervaar.